

The triad “artist – power – press” in the context of social communications of the USSR (1950–1980)

Yurij Kolisnyk,

*Doctor in Social Communications
Associate Professor at the Chair of Journalism,
Advertisement and PR-technologies*

E-mail: kolisnykur@vu.cdu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-6200-6091>

*Bohdan Khmelnytsky National
University*

E-mail: kanc@cdu.edu.ua

*81 Shevchenko Blv., Cherkasy,
Ukraine, 18031.*

Tatiana Khomenko,

*Candidate of Philological Sciences
Associate Professor of Foreign Press
and information from the Faculty of Journalism*

E-mail: homenko.tet@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2917-3469>

*Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky Street, 49, Lviv,
Ukraine, 79044.*

Citation:

Kolisnyk, Yu., Khomenko, T. (2021).
The triad «artist – power – press»
in the context of social communications of the
USSR (1950–1980).

Social

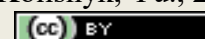
Communications: Theory and Practice,
Vol. 13(2).

DOI: 10.51423/2524-0471-2021-13-2-11

Retrieved from

[https://new.comteka.com.ua/index.php
/journal/workflow/index/119](https://new.comteka.com.ua/index.php/journal/workflow/index/119)

© Kolisnyk, Yu., 2021.

Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Annotation

The purpose of the article is to define the role of creators and press in formation of informational system in the Ukrainian Soviet Social Republic, to trace the dependence of creative personalities' fates on their political positions, to show the meaning of creative personalities in formation the citizens' consciousness. The research methods which enable reaching the set purpose and tasks are concrete-historical, sociological, systemic, comparative and factorial ones. Results and discussion. The article explores the problem of a creative person's activity under the conditions of totalitarianism. It is proved, that creative people in the soviet epoch experienced a painful choice: either to glorify the party for gaining fame or to truly show life and be persecuted. The people who were free and disobedient and did not compromise on principle were persecuted. The political repressions cultivated stressful states. The fear of the regime paralyzed human spirit, generated conformism, which transformed into serving. Conformists lived according to the will of the party performing its requirements and their fate depended on that. Some of the creative intelligence representatives did not publish some of their works keeping them up to the better times in order to follow their inner principles and at the same time not to get in trouble. In spite of the censorship there were attempts to tell the truth in the official press. Conclusions. The problem of a creative person's activity under the conditions of totalitarianism is a complicated and multi-vector phenomenon. The journalism provided a severe struggle with the display of creativity freedom due to requirements of the communist party. Analyzing the moral aspect of a creative person in the period of totalitarianism, one should not reprove

the creators of those times because of their party “idol worship”. What is more important is that under any circumstances real personalities did not lose their human nature and acted as the truth defenders on any occasion. Even under the conditions of the soviet regime for many people publicistic activity was creativity, but not the way of earning.

Key words: Marxism-Leninism, totalitarian system, soviet creative people, soviet journalism, independent information, freedom of creativity, public consciousness.

**Тріада «митець – влада – преса»
у контексті соціальних комунікацій УРСР
(1950–1980 рр.)**

Юрій Колісник,

*доктор наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри журналістики, реклами
та PR-технологій
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
(м. Черкаси, Україна).*

Тетяна Хоменко,

*кандидат філологічних наук, доцент
кафедри зарубіжної преси та інформації
факультету журналістики Львівського
національного університету імені Івана Франка
(м. Львів, Україна).*

Вступ

Важливим аспектом дослідження історії журналістики є вивчення обставин діяльності й ідеологічних позицій митців (журналістів, письменників, художників, акторів) в умовах тоталітарного правління, адже за висловлювання незалежних міркувань, відступ від комуністичної ідеології відбирали партійні квитки, звільняли з посад, репресували. Не всім вдавалося вціліти. Діалектична суперечливість творчої людини в умовах державного насильства мала місце при різних режимах. Ідеться про радянський тоталітаризм, італійський фашизм, німецький нацизм, китайський маоїзм тощо. Живучи й творячи в умовах радянської дійсності, одні митці зуміли не переступити межі духовної ницості, хоча й славили владу, цитували Леніна, Маркса тощо, однак апелювали до української культури, народних традицій. Другі – “ламалися”, прославляли КПРС, паплюжили релігію, національні цінності нерідко під психологічним пресингом, фізичними розправами. Треті – писали “у шухляду” до “кращих часів”. Діяльність митців в умовах тоталітарного правління не лише набувала форм компромісів чи бунтівних настроїв, але й позначалася на стані культури суспільства, призводила до зміни морально-етичних принципів та ціннісних орієнтацій. Окреслюючи позицію митця в комуністичному суспільстві, констатуємо наявність подвійних стандартів, фальшивості й дворушництва, притаманних панівному ладові. Дослідження діяльності митців в умовах тоталітаризму, їхніх взаємозв’язків з інформаційною системою та

взаємовпливів допомагають визначити схожість тодішньої інформаційної системи й медіапростору сьогодення, сприяють викоріненню рудиментів тоталітаризму, подоланню інерційних процесів у інформаційній сфері. Із цих міркувань тема статті є значущою й актуальною.

Попередні праці. Узагальнювально-теоретичні концепції, які пояснюють зв'язки митців і влади, з'явилися в ХХ ст., однак фундаментальних досліджень характеру, причинності взаємозв'язків та взаємовпливів між ними тривалий час не було. У часи державної незалежності України вийшли друком наукові праці, які в різних аспектах висвітлюють взаємини творчих особистостей і владної вертикалі. Зокрема, дослідження Ігоря Павлюка “Митець – влада – преса: історико-типологічний аналіз”, Валентини Папушиної “Проблема митця і влади у творчості українських письменників”, Євгена Ланюка “Історичні типи діалогічності політики і мистецтва: вплив на формування людських свобод”, Уляни Федорів “Соцреалістичний канон в українській літературі: механізми формування і трансформації”, Павла Войницького “Митець і влада: сучасний вимір одвічного діалогу”, Анастасії Старанчук “Митець в тоталітарну епоху в романі Джуліана Барнса “Гомін Часу” тощо. Окремих досліджень, у яких цілісно проаналізовано *обставини діяльності, ідеологічні позиції та життєві долі* митців в умовах радянської інформаційної системи, дотепер не було.

Вивчення творчої діяльності українських митців у взаємозв'язку їхніх долі і політичних позицій – процес складний. Відомий публіцист-дисидент Євген Сверстюк, визначаючи позицію митця в тоталітарному суспільстві, указав на існування подвійних стандартів, фальшивість і дворушництво, які лежали в основі моральних пріоритетів і панівних порядків. Радянській журналістиці того часу властива надмірна політизованість. Пріоритетним напрямком радянської преси 1950–1980 років було возвеличення соціалістичних досягнень, популяризація ратних і трудових подвигів, пропаганда соціалізму та комунізму. Основу цієї тематики складають літературно-мистецькі твори, пов'язані з боротьбою за утвердження нового ладу. Важлива роль відводилася вихованню молодого покоління в дусі марксизму-ленінізму, інтернаціоналізму, вірності партії. ЗМІ включають й інші складники комуністичної ідеології. Вони мали належне ідеологічне значення. Усе це спричинило уніфікацію суспільної свідомості, приведення соціуму до обмеженого, шаблонного мислення.

Послаблення тоталітарних утисків у період “хрущовської відлиги” позитивно позначилося на різних царинах суспільного життя. Хоча в мистецтві, літературі продовжували діяти вимоги “соціалістичного реалізму”, а митців за критику ладу, як і раніше, звинувачували в “наклепах на радянську дійсність”, потуранні “формалізму”, усе ж таки розширюються межі “дозволеного”, активізується творчий процес.

В умовах “брежнєвського застою” активізувалася цензура. Із прийняттям у 1973 році постанови ЦК КПРС “Про літературно-мистецьку діяльність”, яка вимагала чіткого дотримання партійної лінії, збільшився ідеологічний тиск на журналістів, посилилася русифікація. У журналістиці утверджується нове поняття – історична спільність “радянський народ”. Поняття “культурний добробут”, “культурний розвиток”, “культурні запити” були декларативними й позбавленими національного осердя. Українська культура виступала соціалістичною за змістом, а національною – лише за формою. Про зростання культурного рівня в журналах ішлося в основному для ілюстрування переваг радянського ладу.

З ослабленням тотального контролю в часи перебудови демократично налаштовані журналісти стали першопрохідцями національно-культурного відродження, генераторами української національної ідеї. Почали проводитись об'єктивні дослідження, з'являтися публікації щодо реального стану культури, духовності. Літератори, які до цього

маніпулювали суспільною свідомістю, в умовах гласності й демократизації, змінивши ідеологічну тактику, сприяли ломці старого механізму державного правління, утверджували нові підходи в розв'язанні політичних, економічних, культурологічних завдань.

Мета статті – з'ясувати роль митців та преси у формуванні інформаційної системи радянської України, простежити залежність доль творчих особистостей від їхніх політичних позицій, показати значення журналістів, письменників, акторів, художників у формуванні свідомості радянських громадян.

Методи та методика дослідження

Об'єктом дослідження є творча діяльність і долі радянських митців (журналістів, письменників, художників, акторів у контексті інформаційної системи СРСР, які відображали, популяризували/критикували радянський політичний устрій.

Щоб досягти поставленої мети, було застосовано принципи історизму, використано методи конкретно-історичного й соціологічного аналізу в дослідженні інформаційних процесів; системний, порівняльний аналіз та узагальнення у вивченні змісту й тематики публікованих текстів; факторний аналіз – при вивченні впливу політичних чинників на видозміну преси й формування суспільної свідомості. Використання цих методів допомогло також цілісно з'ясувати роль ЗМІ у функціонуванні радянської системи.

Результати та обговорення

Вивчаючи радянську пресу, досліджуючи публікації тієї пори, часом складається думка, що майстри слова всуціль писали на догоду Комуністичній партії й справді вірили в пропаговані політичні постулати. Але, більше заглибившись у радянське інформаційне поле, взявши до уваги численні факти радянської дійсності та багатогранність людського життя, переосмислюємо і краще починаємо розуміти, що внаслідок різних причин не все було просто й однозначно. Хоча в умовах одновимірного інформпростору важко було не піддатися тотальній ідеологічній обробці, однак загальний рівень денаціоналізованості митців був різним, як і рівень політичного компромісу з радянською владою.

Журналістика на вимоги партії, дійсно, вела запеклу боротьбу із проявами свободи творчості. Ідеться про “дрібнобуржуазну психологію”, “чисте мистецтво”, “буржуазний націоналізм”, “ідеологічні диверсії контрреволюції”, “отруйні зерна імперіалістичних ідеологів”. Викривальні матеріали на ці теми тиражувалися в усі часи радянської історії, зокрема в брежнєвську пору. Особливо гостро критикувалося незалежне висвітлення суспільно-політичних явищ, історичних подій. 1973 року на квітневому пленумі ЦК КПУ зазначалося, що “...в ряді публікацій були відступи від класових, партійних критеріїв у оцінці суспільних явищ і процесів. Їх автори виявляли національне чванство і обмеженість, іделізували патріархальщину, з ідейно порочних позицій “самобутності” висвітлювали історичне минуле українського народу (...). Деякі літератори в своїй творчості відходять від актуальних тем сучасності, проявляють національну обмеженість, засмічують українську мову архаїчними словами та штучними зворотами” (Кондуфор, 1979: 564).

Яскравим прикладом упередженого висвітлення національної тематики є постійна рубрика “Пост імені Ярослава Галана” у журналі “Жовтень”. В опублікованих матеріалах гнівно засуджується український націоналізм та міжнародний імперіалізм. Духом боротьби позначена

стаття Бориса Кухти й Марії Слободян “Агентура міжнародного імперіалізму”. Автори публікації широко використовують стереотипні поціновування: “Практика соціалістичного будівництва свідчить про те, що встановлення соціалістичного ладу автоматично не усуває спроб реакції відродити націоналістичні настрої і погляди, не виключає можливостей для прояву націоналізму з боку політично незрілих і ворожих елементів. Саме тому, сіючи отруту націоналізму, імперіалістичні кола сподіваються зібрати бажаний урожай – повалити соціалістичний лад...” (Кухта, Слободян, 1974: 86).

Викриваючи “ворожу діяльність імперіалізму”, автори публікації принагідно наводять слова Л.І. Брежнєва, висловлені на XXIV з’їзді КПРС: “Саме на націоналістичні тенденції і особливо ті з них, які набирають форми антирадянщини, буржуазні ідеологи, буржуазна пропаганда найохочіше роблять ставку в боротьбі проти соціалізму і комуністичного руху” (Кухта, Слободян, 1974: 86). Журнальна періодика не могла не рахуватися із критикою генсека, а тому, оминаючи національні аспекти, акцентує на єдинорадянській тематиці.

Рубрика “Пост імені Ярослава Галана” таврує також “підривну” роботу української діаспори. Наприклад, у статті Миколи Ільницького “Відсіч націоналістичним наклепникам” наводяться такі сентенції: “Українські буржуазні націоналісти з особливою старанністю відстоюють твердження, що “самостійницька” еміграція нібито виступила як незалежна політична одиниця, чесно служила українському народові, уболівала за його долю. Яка це “чесність”, які “вболівання”, наочно показує вся історія ганебної діяльності націоналістичної еміграції, і її нинішнє слугування найреакційнішим таборам антикомунізму” (Ільницький, 1974: 110).

Усе ж таки навіть в умовах радянського тоталітаризму політично “покірного” Миколу Ільницького не полишала громадянська мужність. Коли 18 грудня 1964 року “Літературна Україна” почала шельмувати творчість Ліни Костенко за несприйняття в усій повноті соціалістичної “багатогранності сьогоднішнього дня...” (стаття “Якщо говорити відверто”), М. Ільницький відреагував полемічною реплікою “Чи “відвертість” завжди щира?”. Хоча матеріал було знято з верстки журналу “Жовтень”, справа захисту набула широкого розголосу. Нині Микола Миколайович – відомий учений, літературознавець, автор багатьох наукових монографій про визначних митців України.

Аналізуючи *моральний аспект творчої людини в умовах тоталітаризму*, не слід засуджувати тогочасних митців за їхнє партійне “ідолопоклонство”. Істотне значення має інше: справжні особистості в різних умовах зберігали людяність і в період цензурних послаблень ставали на захист правди, добра, справедливості.

У 25 числі польського видання “Найважливіші публікації світової преси” за 2007 рік наведено правдиві слова російського письменника Андрія Бітова, що навіть в умовах радянського режиму публіцистична діяльність для багатьох митців була творчістю, а не заробітком. Прославляючи Комуністичну партію, її вождів, вони могли спокійно жити за гонорари, вважатися професіоналами. “Мораль літератора, – зазначає А. Бітов, – має бути простою – тримати рівень, не робити гірше, ніж можеш. (...) Догода владі була необхідною умовою існування літератури. (...) Якщо творча особа переслідувала певну нелітературну мету – прославитися, заробити, зробити кар’єру, відітстити комусь – фальш впливала назовні. В оцінках минулого потрібно зважати на ситуацію. Скажімо, Анна Ахматова писала комуністичну поезію заради порятунку сина. Не нам її судить...” (Szankman, 2007: 38–39).

Митців, які мали вільнолюбну, непокірну вдачу й принципово не йшли на компроміс, виключали із творчих спілок, звільняли з роботи, звинувачували в націоналізмі тощо. Такому остракізму був підданий автор феноменального кінополотна “Тіні забутих предків” Сергій Параджанов. Хоча фільм здобув широке міжнародне визнання: 39 міжнародних нагород,

28 почесних відзнак на кінофестивалях у 21-й країні, його автора звинуватили у відході від соціалістичних канонів.

За творчу розкутість Сергій Параджанов переслідувався режимом, який цінував покірних митців, а не вільних геніїв, які підписували листи-протести проти політичних репресій, малювали карикатури на Карла Маркса, вільно висловлювалися на адресу Компартії. Як зазначає український культуролог Наталя Позняк, «Параджанов мав величезне почуття свободи, він був людиною поза системою, канцелярськими книгами, паспортами та похвальними грамотами. Через це йому «зрізали» «Київські фрески», лишилися нереалізованими мрії про «Інтермецо» за твором М. Коцюбинського та екранізація «Слова про Ігорів похід» (Позняк, 2004). 1973 року кінорежисера заарештували.

Не випадково Ліна Костенко у вірші «Ліс» образ митця подає у вигляді зрубаного дерева: *«Каліками – тими погребуть. Найкращих зрубають, повалять... Задзвонять над ними погребно білі дзвони конвалій»*. Верстку її книги «Зоряний інтеграл» (1963 р.) було знищено. Це ж саме спіткало книгу віршів «Княжа гора» (1972 р.). За відхід від міфологем радянської історіографії, намагання об'єктивніше висвітлити українську минувшину Ліні Костенко інкримінували формалізм, ідеалізацію козаччини, відхід від класової лінії й перестали публікувати її твори. Поетеса протестувала проти цензурних перекручень віршів, оголошувала голодовку, щоб добитися виходу книги «Неповторність», проте дозволили їй друкуватися лише через 16 років.

Хоча з офіційної періодики ім'я Ліни Костенко, як і Сергія Параджанова, багато років було вилучене, поетесу очікував успіх: її вірші переписували, передавали один одному, що було унікальним явищем в українській літературі. Коли 1979 року вийшов у світ її епохальний роман у віршах «Маруся Чурай», тираж розійшовся миттєво. Наступне видання (стотисячним накладом) – за кілька днів. Доходило до того, що читачі, особливо студенти, часто переписували роман і навіть учили його напам'ять. Принциповість Ліни Костенко, звісно, «муляла очі» партійним владоможцям. Народне визнання не давало можливості розправитися з нею.

Проблема діяльності творчої людини в умовах тоталітаризму – явище складне, багатовекторне. Залежно від суспільно-політичної ситуації політичний тиск на свободу слова змінювався. Звичайно, як у передвоєнні, так і в повоєнні роки творчу інтелігенцію, яка відійшла від ідеологічних вимог, засад соцреалізму, переслідували. У той же час повоєнне покоління митців, переживши молох війни, утвердивши своє право на гідне становище в суспільстві, значно важче піддавалось ідеологічному пресингу й не виявляло безоглядного послуху. Ці обставини виразно позначилися на зростанні розкутості й творчого самовиявлення громадян, які зуміли реалізувати свій талант в умовах «хрущовської відлиги».

Рух шістдесятників і його наслідки викликали невдоволення партапарату. Усвідомивши загрозливість ситуації, партійне керівництво вдалося до кадрових змін, поступового згортання демократизації, посилення контролю над творчою інтелігенцією. Над багатьма митцями нависла небезпека бути огульно звинуваченими в потуранні буржуазному мистецтву, запобіганні перед Заходом, відході від партійної лінії тощо.

Згортання лібералізації позначилося на діяльності редакційних колективів і творчості літераторів. Пріоритетним напрямком журналістики брежньовської пори стає популяризація партійно-державних програм і рішень. Увага зосереджується на спорудженні комсомольських будов, створенні штучних морів, осушуванні земель, будівництві БАМу тощо.

Альманахи, газети, журнали, електронні ЗМІ звеличують трудові подвиги, активізують народ на нові звершення, однак уникають писати про негаразди. Така інформаційна політика культивувала подвійну мораль. Творчим особистостям залишалося – або славити партію, щоб здобути визнання, або об'єктивно висвітлювати суспільне буття й зазнати гонінь.

Низка представників творчої інтелігенції, щоб зберегти відданість власним принципам і не зазнати переслідувань, “контroversійних” творів не публікувала – зберігала їх до інших часів. Ідеться насамперед про “Розстріляне безсмертя” та “Третю роту” В. Сосюри, “Хрещатик і любов” І. Сенченка, спогади Ю. Смолича та ін. Тільки тепер до нас дійшли деякі твори П. Тичини, А. Малишка, М. Рильського, В. Швеця, П. Воронька, П. Дорошка, І. Качуровського, Ю. Клена, Т. Осьмачки, О. Ольжича (Клапчук, Остафійчук, 2002: 299) та ін.

Оскільки у творчості не дозволялося відступати від *соцреалізму*, інтелігенція знайшла вихід, запропонувавши “розширити” це поняття, що передбачало певну свободу експерименту. При тому посилювалася на творчість Олександра Довженка й “прогресивних” (комуністичних) представників Західної Європи. Їхніми іменами радянські митці намагалися захиститися, коли такі новаторства піддавалися офіційній критиці, однак “якщо митець наважувався критикувати суспільно-політичні аспекти радянської дійсності, то жоден реалізм його не рятував” (Гриценко, 2000: 192). Офіційно визнано, що лише впродовж 1930–1950 років понад 600 українських літераторів зазнали політичних арештів (Конквест, 2009: 504).

Незважаючи на цензуру, в офіційній пресі здійснювалися також спроби сказати гірку правду. Їх було не багато, але все ж таки були. Коли мужньому слову вдавалося пробитися, автори зазнавали жорстоких переслідувань.

Серед плеяди визначних публіцистів того часу слід окремо відзначити Олесь Гончара, Дмитра Прилюка, Сергія Плачинду, Анатолія Москаленка, Миколу Подоляна тощо. У межах компартійної ідеології вони утверджували загальнолюдські цінності, захищали права трударів, уболівали за долю країни тощо. Цьому слугують публіцистичні роздуми Дмитра Прилюка “Село, а в ньому люди”, “Повноколосся”, Степана Колесника “Обкрадені села”, “Верблюди і капуста” тощо.

1964 року кореспондент “Радянської України” С. Колесник у саркастичному нарисі “Верблюди і капуста” з болем і гнівом розповів про занехаяні річки й ставки в багатьох колгоспах. Партійні можновладці України звинуватили автора у “виступах проти державної програми малого зрощення”, у “наклепі на радянську дійсність” та інших гріхах. Публікацію було визнано “шкідливою”, а С. Колесника (нині відомого журналіста “Сільських вістей”, лауреата Шевченківської премії) виключено з партії та звільнено з роботи.

Відповідно до партійної лінії журналістика, крім інформативної, організаційної, консолідаційної функцій, мала займатися ідейно-політичним, морально-етичним, військово-патріотичним та інтернаціональним вихованням. Реалізація великої низки завдань передбачала формування “людини-гвинтика”, яка б сповна корилася системі. Будь-який вихід за межі офіційно дозволеного не допускався. Саме цей огріх радянська цензура запримітила в автора слів “бережіть, друзі... Собори душ!..” Олесь Гончара, роман якого “Собор” побачив світ у січневому номері журналу “Вітчизна” за 1968 рік. Під час “антисоборної” кампанії, яка заповонила країну, офіційна критика активно вишукувала у творі “очорнення радянської дійсності”, “реверанси релігійній моралі”, “відступ від атеїстичних принципів”.

Аналізуючи творчість письменника, український мистецтвознавець Сергій Тримбач зазначає, що Олесь Гончар був одним із перших, хто “здійснив трансформацію літератури тоталітарного типу (партобслуговуючої. – Ю.К.) в елітарну”, коли митець виражає душу народу, його болі та сподівання (Тримбач, 2003: 1).

Щоб виступити проти панівної доктрини із критикою, очікуючи осуду й суворого покарання, митцеві треба було мати неабияку силу духу. Власні погляди й відповідальність творчої людини в тоталітарну епоху були нелегким тягарем. Більшість “тікало в натовп”, прикриваючись авторитетом “керівної й спрямовуючої” партії, сприяла їй у зомбуванні мас. Які б високі духовно-моральні цінності не проголошував тоталітаризм, він не міг існувати без

насильства, фізичного й морального нищення кожного, хто виявляв свободи духу, слова, дії. Про це промовисто свідчить творча діяльність і доля багатьох письменників, журналістів, кіномитців.

У 8 числі журналу “Вітчизна” за 1968 рік було надруковано поему одного з фундаторів української літератури М. Бажана – “Дебора”. Вона зацікавила багатьох читачів незвичною ліричністю, щирістю почуттів. Не забарилася й критика. За використання біблійного сюжету, відхід від соцреалізму твір “обвішали ярликами” і визнали “ідейно шкідливим”.

Невдовзі Григорій Тютюнник написав променисту новелу “Деревій” (1968), яка ввійшла в його творчий доробок. Добіркою своїх творів він уже давно привертав увагу до “глибин душі людської”. Ця новела не була винятком. Люди захоплювалися творчістю письменника, який переймався їхніми долями, висвітлював підневільне становище сільських трударів. Автор намагався привернути увагу громадськості до моральних першооснов українського народу. Ігноруючи засади соцреалізму, Г. Тютюнник постійно наражався на офіційну критику. Цього разу його новела викликала партійний осуд.

Ризикуючи не тільки посадами, благополуччям своїм і близьких, але й перебуваючи під загрозою репресій, навіть жертвуючи власним життям, свідомі інтелігенція спрямовувала творчу енергію на боротьбу з тоталітарною системою. Серед творів дисидентської публіцистики того часу виокремимо найяскравіші. Передусім – Івана Дзюби “Інтернаціоналізм чи русифікація?”, В’ячеслава Чорновола “Лихо з розуму (Портрети двадцяти “злочинців””, “Економічні монолози” Миколи Руденка, “Собор у риштуванні” Євгена Сверстюка, “Я звинувачую” Василя Стуса, твори Левка Лук’яненка, Івана Світличного, Романа Лубківського та багатьох інших.

У праці “Інтернаціоналізм чи русифікація?” (1965) літератор І. Дзюба окреслив поетапне урізання національних прав України Москвою, відтік основних капіталовкладень УРСР до загальносоюзного бюджету, русифікацію всіх царин життя, дискримінацію української молоді при вступі до вищих навчальних закладів, неухильне скорочення тиражів україномовних видань, зневажання української мови, культури, історії, відкидання традицій, ігнорування національної самобутності. Хоча книга ґрунтувалася на радянських джерелах, висловлені міркування було визнано упередженими, а І. Дзюбу звинувачено в “сприянні буржуазному націоналізму”. Партійний апарат й органи КДБ чинили шалений тиск на автора, щоб він зрікся своїх переконань. Виснаженість І. Дзюби від туберкульозу й брутальні засоби слідства призвели до публікації покаєльної заяви в “Літературній Україні” (9 листопада 1973 р.). Тоталітаризм жорстоко карав непокірних.

Окремої уваги заслуговує також книга лідера опозиційного руху В’ячеслава Чорновола “Лихо з розуму (Портрети двадцяти “злочинців”)” (1967). Її автор, який, до слова, допоміг Івану Дзюбі економічною інформацією при написанні праці “Інтернаціоналізм чи русифікація?”, викрив антигуманну політику радянської влади. В. Чорновіл усебічно висвітлив несправедливі арешти й суд 20 українських дисидентів. Зі сторінок книги “постають живі, привабливі своєю патріотичною позицією люди, а не абстрактні “буржуазні націоналісти” та “вороги народу”. І цей контраст (цілком нормальні патріоти і репресивні заходи щодо них) вкотре засвідчив несправедливість, беззаконня і безглуздя існуючої системи” (Карпенко, 2003: 69).

За праці про політичні репресії в Україні: “Лихо з розуму” і “Правосуддя чи рецидиви терору?” – В. Чорновіл був засуджений в УРСР і засланий на 3 роки до таборів суворого режиму. Коли твір потрапив за кордон і був оприлюднений засобами масової інформації, міжнародна громадськість виступила на захист ув’язнених. Порушення прав людини в УРСР сколихнуло світову спільноту. Партійне керівництво змушено було на це зважати.

Насильство, репресії культивували стресові стани, сіяли ляк у суспільстві. Чимало свідків та учасників тих подій не хочуть згадувати свої статті, виступи на партійних зборах, таврування

з високих трибун національно свідомих громадян, правозахисників. Страх перед режимом паралізував людський дух, породжував конформізм, що переростав у прислужництво. Конформісти жили волею партії, від якої залежала їхня доля, і чітко виконували її вимоги.

Серед тих, хто з докорами сумління вимушено опускався в моральну драговину, – Павло Тичина, Максим Рильський, Микола Бажан та інші. Духовна криза збіднювала їхню творчість. Хоча останній зробив чималий внесок в українську культуру, але в питаннях історії й літератури закликав до “викоренення буржуазно-націоналістичних поглядів” (Клапчук, Остафійчук, 2002: 298).

Намагаючись стати лідером, Олександр Корнійчук на шпальтах “Правди” таврував прояви українського патріотизму як буржуазно-націоналістичний ухил, заявляв, що в “середовищі українських письменників живуть бацили хвильовизму, які продовжують шкодити соціалістичному будівництву” (Клапчук, Остафійчук, 2002: 298). Він належав до літераторів-посіпак, які заради прихильності партійних вождів, премій і нагород відкритим або таємним доносом відправляли колег до в’язниці, у концтабір, на смерть.

Відомий журналіст Анатолій Камінчук у 7 числі журналу “Київ” за 1993 рік яскраво змальовує атмосферу прислужництва, брехні, пошанування бездарностей, притлумлення совісті, зрад, духовного запроданства й безвідповідальності, які визначали творчий шлях класиків і маловідомих митців: “Прикро про це писати, думати, знати. На жаль, це є фактом радянського літературного процесу...” (Камінчук, 1993: 111). Кореспондент зауважує, що діяльність митців тоталітарної епохи не треба надто засуджувати, адже вони жили й діяли в умовах терору. “Така була пора, – пояснює А. Камінчук, – хто не оспівував, той сидів за ґратами... Але хто змушував? Можна було мовчати. Ні. Не хотіли мовчати. Славословили, курили фіміями, воздавали хвалу...” (Камінчук, 1993: 111). Часто вірили в те, що писали. Це згубно позначалося на творчому процесі, заводило його в річище замовного словотворення.

Євген Сверстюк у статті “Комунізм із психологічного погляду”, опублікованій у 5 книзі журналу “Визвольний шлях” за 1998 рік, визначаючи позицію митця в тоталітарному суспільстві, указав на існування подвійних стандартів, фальшивості й дворушництва, які лежали в основі моральних пріоритетів і панівних порядків. Автор ставить гіпотетичне запитання: “Чи міг бути комуністом свідомий українець?”. І дав відповідь: “лише вдаваним”, адже коли чітко постала проблема вибору, то Хвильовий і Скрипник наклали руки, щоб не переступити через власне сумління. “Комуністична система, – зауважує Є. Сверстюк, – упала під вагою своїх недуг. Головна з них – безвідповідальність від самого початку, безвідповідальність зверху до низу” (Сверстюк, 1998: 548).

Становище митця в 60–80-ті роки ХХ століття мало чим відрізнялося від сталінського періоду. За вільні висловлювання, як і раніше, відбирали партійні квитки, звільняли з посад, засилали у віддалені регіони країни, хіба що розстріли припинилися. В’язень брежнєвських таборів, співзасновник Української Гельсінської групи Микола Руденко згадує, як свого часу він пройшов великий партійний вишкіл – від політрука до секретаря парторганізації Спілки письменників України – і навіть встиг написати поему про Й. Сталіна, однак поступово наставало прозріння. “Так, я був сталіністом...” (Кипіани, 2010), – із критикою й докором зізнається автор. “Звичайно, легко людині бути сміливою, коли їй нічого не загрожує, проте зберігати високі моральні якості в умовах терору набагато складніше”, – говорить в інтерв’ю Вахтангу Кіпіані М. Руденко. Принагідно наводить епізод, коли спробував звернутися до Олександра Корнійчука із проханням про пом’якшення нелюдських умов заслання української письменниці Зінаїди Тулуб, звинуваченої в націоналізмі за твір “Людолови” (відбувала покарання в Казахстані). О. Корнійчук відмовився допомогти, обізвав її ворогом народу, вилаяв нецензурними словами (Кипіани, 2010).

Взаємне стеження за дотриманням партійної лінії, доноси віталися й заохочувалися партійними органами. За відхід від інтернаціоналізму, національне ухильництво творчі спілки влаштовували судилища багатьом митцям. Таврувати звинуваченого доручали, як правило, колегам по перу / пензлю. Промовистий факт. Після опублікування статті “Проти ідеологічних перекручень у літературі” (газета “Правда”, 2.06.1951), у якій піддано розгрому вірш Володимира Сосюри “Любіть Україну!”, на партзборах Спілки письменників організували розправу. “Розпинав” автора Андрій Малишко – його близький товариш. Він кричав на В. Сосюру: *“Не прикривайтеся робітничим походженням, Володимире Миколайовичу! Це вам не допоможе! Роззброюйтеся! Визнавайте свої націоналістичні переконання і помилки! Засудіть їх! Інакше ви недостойні носити високе звання комуніста! І вам не місце у великій партії Леніна-Сталіна!”* (Сизоненко, 2001). Остерігаючись самому бути звинуваченому в націоналізмі за збірку “Моя Україно”, А. Малишко не міг уникнути нав’язаної ролі.

Можна лише здогадуватися, який внутрішній конфлікт, яке психологічне роздвоєння переживав поет... Коли загроза покари минула, душевно зміцнілий Андрій Самійлович зумів пересилити тоталітарний жах і в 60-х роках ХХ століття висловити наболіле на літературному вечорі у Львові: *“Я був у рядах Червоної Армії, яка визволяла Галичину 1939 року від панської Польщі. Я чув тоді у Львові українську мову. Я приїхав сьогодні до вас, пройшов вулицями Львова – і не почув української мови. Куди поділася наша мова, куди поділися люди у вишитих сорочках, куди поділися українські написи на львівських будинках, куди зник Львів Франка? Де ваша совість, дорогі галичани? Раби, навіщо я вас визволяв?”* (Павличко, 2010).

Неймовірно, але національне зерно, що мав митець, змогло прорости в умовах “хрущовської відлиги”.

Внутрішня суперечливість творчої особи в умовах політичного тиску держави мала місце при різних політичних устроях. Скажімо, тоталітаризм у СРСР, нацизм у Німеччині, фашизм в Італії, маоїзм у Китаї тощо. Одні митці змогли не переступити межі духовної ницості, хоча й славили владу, цитували комуністичних вождів тощо, апелювали до української культури, народних традицій. Інші, не змігши встояти, прославляли КПРС, таврували релігію, національні цінності. Щоб повернути автора в “партійну канву” влада застосовувала психологічний тиск і навіть фізичні розправи. Скажімо, І. Дзюбу у в’язниці (на вісімнадцятому місяці арешту (3.IV.1977)) змусили відмовитися від положень, викладених у праці “Інтернаціоналізм чи русифікація?”. Схожу практику добровільно-примусового “покаяння” в 70-х роках застосовано до Є. Гуцала, М. Брайчевського, Б. Харчука, Г. Кочура, онуки І. Франка Зиновії Франко тощо.

Як справедливо зазначив український дисидент-шістдесятник Євген Сверстюк, той, хто не був поряд із митцями 60–70-х років, не пережив жакливої атмосфери політичного терору, не в праві поцінувати їхні слова й учинки. Більшим моральним гріхом було бачити й мовчати, ніж діяти й помилятися: *“Ті, хто оступилися, не були так жорстоко осуджені нами, як ті, хто стояв осторонь, не брав участі в нашому русі”* (Кіпіані, 2010).

Звичайно, чимало класиків, серед яких А. Малишко, Д. Павличко, П. Загребельний, О. Гончар, Б. Олійник, В. Яворівський тощо, славили КПРС, вихваляли вождів. На кшталт того, як оспівував Микола Бажан: *“Людина у сірій військовій шинелі, цей погляд знайомий у кожній оселі...”* (“Людина стоїть в зореноснім Кремлі” /1932/, Павло Тичина: *“Ми йдемо походом гідним (...) До нових висот!”* (“Партія веде” /1933/) чи Максим Рильський: *“Із-за гір та з-за високих сизокрил орел летить...”* (“Пісня про Сталіна” /1936/). Хоча М. Бажан, М. Рильський, П. Тичина дотримувалися партійної лінії, за що удостоювалися визначних премій, вищезазначені поети належали до плеяди найталановитіших українських митців, які з

першими паростками хрущовської “відлиги” стали активними поборниками демократизації, допомогли утвердитися молодим письменникам на шляху національного відродження.

Були й такі літератори, які навчилися поєднувати правдиве слово зі служінням Комуністичній партії. Яскравим прикладом тому є творча спадщина українського поета, перекладача, громадсько-політичного діяча Дмитра Павличка, який хоч і писав оди “великому Іллічу”, але одним із перших, відчувши цензурні послаблення, ідеологічно переорієнтувався. 1958 року вийшла його поетична збірка “Правда кличе!”. Незважаючи на тематичний розділ “Ленін іде”, вірші проти націоналістів і червону палітурку книги, у ній відчутний рішучий осуд тоталітаризму й культу особи. У вірші із символічною назвою “Коли умер кривавий Торквемада” автор відтворює атмосферу суспільного страху. В образі іспанської інквізиції епохи Середньовіччя поет викриває тоталітарну практику СРСР. Через надто прозорий натяк на сталінську тиранію Д. Павличко потрапив у немилість до влади. Дорікали автору також за крамольні твори “Ти зрікся мови рідної”, “О рідне слово, що без тебе я?!” тощо, які суперечили офіційній мовній політиці. Незважаючи на “цькування”, Дмитро Васильович продовжував виступати активним виразником народних інтересів.

Національну позицію письменників, їхню любов до України промовисто засвідчують пісні “Два кольори” (1964) на слова Д. Павличка та “Пісня про рушник” (1959) – Андрія Малишка, які стали загальнонародними.

В українській літературі “єдиного потоку” назавжди залишиться творчий доробок Володимира Яворівського. Хоча в радянську епоху він, як і більшість, оспівував Леніна, партію, таврував “жовтоблакітників із бункерів і криївок” (памфлет “Яничари” /1984/), і все ж таки йому належить першовідкриття архіважливих тем в українському суспільно-політичному, економічному житті. Він одним із перших почав писати про гігантоманію в СРСР, широко висвітлювати наслідки чорнобильської трагедії, брати активну участь у національно-визвольному русі. Письменник із прикрістю говорить про ідеологічні огріхи, які зробив у минулому, і зазначає, що “вони були ненавмисні й не завдали комусь конкретно шкоди” (Афонін, 2002). Така відвертість, критичний погляд на себе, активна участь у національній боротьбі вкотре засвідчують, що справжній митець не втрачає духовного єства й розкриває свій талант при першій-ліпшій нагоді.

Про активну політичну позицію сучасного В. Яворівського-публіциста вкотре свідчить його багаторічна національна боротьба за утвердження державного суверенітету України, відродження її мови, культури. Яскравим прикладом тому є цикл радіопередач “Двадцять хвилин з Володимиром Яворівським”.

Має рацію письменник Роман Кухарук – наш сучасник, який закликає до цілісної переоцінки української літератури минулого, щоб “Жоден талант не згорів дарма, жоден талановитий рядок не загинув у пісках байдужості і нерозуміння” (Кухарук, 2010). Він переконливо й аргументовано доводить, що слід утілити концепцію літератури “єдиного потоку” – без поділів на покоління, ідеологічні, естетичні, світоглядні принципи (на західно- і східноукраїнську, материкову і діаспорну, радянську і антирадянську). Інакше кажучи, “українська література творилася по обидва боки барикад – ідеологічних і естетичних, і все краще, що було створене і там, і там, має влитися в одну соборну і неподільну літературу” (Кухарук, 2010). Такий концептуальний підхід доречний і в аналізі журналістики різних періодів.

Проблематика взаємин митця і влади, діяльності творчих особистостей в умовах комунототалітаризму – річ складна, суперечлива. Незважаючи на специфіку суспільно-політичної ситуації в УРСР, письменники, художники, журналісти так чи інакше намагалися формувати загальнолюдські цінності, адже справжня творчість має гуманістичну спрямованість, керується принципами добра, справедливості. Митці намагалися оздоровити соціально-

деформоване суспільство, сприяли демократизації, “стояли на сторожі, будили, влучали в неправду” (Сверстюк, 1999: 199). Цілком доречно чеський політик, драматург, публіцист Вацлав Гавел закликає до моральної відповідальності за слово: “Поруч зі словом, яке активізує суспільство своєю правдивістю, є слово облудне, загрозливе, убивче слово-стріла... Яким було слово Леніна? Визвольним чи поневолюючим і небезпечним?.. Я от звернув увагу, що його слово було злісним. А слово Маркса? Воно показало нам таємниці суспільних механізмів чи стало початком усіх подальших ГУЛАГів? А слово Фрейда? Розкрило воно таємничі безмежжя людської душі чи стало ілюзією, котру підхопила частина людства?..” (Havel, 1989). В. Гавел вважає, що інтелектуали, митці повинні асоціюватися з людяністю, плекати толерантність, боротися зі злом і насильством, захищати права людини, доводити їх непорушність, однак, шукаючи покращень, вони мають усвідомлювати наслідки, які спричиняє будь-яка зміна. В усі часи вони репрезентують те, що іменують “суспільним сумлінням” (Гавел, 2010).

Висновки

Проблема діяльності творчої людини в умовах тоталітаризму – явище складне, багатовекторне. Журналістика на вимоги партії вела запеклу боротьбу із проявами свободи творчості. Гостро критикувалося незалежне висвітлення суспільно-політичних явищ, історичних подій. Відповідно до суспільно-політичної ситуації політичний тиск на свободу слова змінювався.

Пріоритетним напрямком журналістики брежневської пори стає популяризація партійно-державних програм і рішень. Альманахи, газети, журнали, електронні ЗМІ звеличують трудові подвиги, активізують народ на нові звершення, однак уникають писати про негаразди. Така інформаційна політика культивувала подвійну мораль. Митці переживали болісний вибір – славити партію, щоб здобути визнання, чи правдиво висвітлювати життя й бути переслідуваним. Тих, які мали вільнолюбну, непокірну вдачу й принципово не йшли на компроміс, виключали із творчих спілок, звільняли з роботи, звинувачували в націоналізмі тощо.

Деякі представники творчої інтелігенції, щоб зберегти вірність внутрішнім принципам і водночас не потрапити в опалу, “сакральні” твори не друкували, а зберігали їх до кращих часів. Незважаючи на цензуру, в офіційній пресі здійснювалися також спроби сказати гірку правду. Коли мужньому слову вдавалося пробитися, автори зазнавали жорстоких переслідувань. Серед плеяди визначних публіцистів того часу слід окремо відзначити О. Гончара, Д. Прилюка, С. Плачинду, А. Москаленка, М. Подоляна тощо. Не відходячи від лінії партії, вони відстоювали загальнолюдські цінності й уболівали за майбутнє країни.

Щоб виступити проти панівної доктрини із критикою, очікуючи осуду й суворого покарання, митцеві треба було мати неабияку силу духу. Більшість “тікало в натовп”, прикриваючись авторитетом “керівної й спрямовуючої” партії, сприяла їй у зомбуванні мас. Які б цінності не проголошував тоталітаризм, він не міг існувати без насильства. Політичні репресії культивували стресові стани, сіяли ляк у суспільстві.

Конформісти жили волею партії, від якої залежала їхня доля, виконували її вимоги. Часто це призводило до їхньої духовної кризи. Митців, які дотримувалися партійної лінії, постійно вшановували, вручали державні відзнаки, премії. Мистецтво, література й журналістика були засобом ідеологічного виховання мас. Серед радянських митців було чимало й тих, які з початком “відлиги” прозріли, стали поборниками демократизації, допомагали утверджуватися молодим письменникам на шляху національного відродження.

Література

- Афонін, О. (2002). Володимир Яворівський: “Я ні від чого не відрікаюся, навіть від тих помилок, які зробив”. *Хрещатик*, 29 листоп.
- Гавел, В. (2010). Відповідальність інтелектуала. www.ji.lviv.ua/n10texts/havel.htm
- Гриценко, О. (2000). *Культура і влада. Теорія і практика культурної політики в сучасному світі*. Київ : УЦКД.
- Ільницький, М. (1974). Відсіч націоналістичним наклепникам. *Жовтень*, 12, 110–113.
- Кондуфор, Ю. (1979). *Історія Української РСР* (Т.8, Кн.2). Київ : Наук. думка.
- Камінчук, А. (1993). *Труба. Непубліцистичні роздуми*. Київ, 7, 103–112.
- Карпенко, В. (2003). *Преса і незалежність України. Практика медіа-політики 1988–1998 рр.* Київ : Нора-Друк.
- Кипіани, В. (2010). Диссидент из парткома: Путь от Корнейчука до Сахарова прошел живой классик украинской литературы Николай Руденко. <http://kipiani.org/gulag/index.cgi?8>
- Кіпіані, В. (2010). “Антирадянщики”: Погромний січень 72-го. <http://kipiani.org/plain.cgi?260>
- Конквест, Р. (2009). *Великий терор. Сталінські чистки 30-х років*. Луцьк: ВМА “Терен”.
- Кухарук, Р. (2010). Письменник – основа культури. Література єдиного потоку. <http://www.litforum.org/index.php?r=3&a=353>
- Кухта, Б., Слободян, М. (1974). Агентура міжнародного імперіалізму. *Жовтень*, 5, 86–90.
- Клапчук, С., Остафійчук В. (2002). Літературні і мистецькі процеси в умовах ідеологічних репресій і хрущовської “відлиги”. *Історія української та зарубіжної культури*. Київ : Знання-Прес.
- Павличко, Д. (2010). Андрій Малишко. www.ualogos.kiev.ua/toprint.html?id=545
- Позняк, Н. (2004). *Сергій Параджанов. Великий містифікатор*. <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=64>
- Сверстюк, Є. (1998). Комуніст із психологічного погляду. *Визвольний шлях*, 5, 546–548.
- Сверстюк, Є. (1999). *На святі надій*. Київ : Наша віра.
- Сизоненко, О. (2001). Малишко. Дзеркало тижня, 19–25 трав.
- Тримбач, С. (2003). “Мовчить Собор...” Олесеві Гончару виповнилося б 85. Дзеркало тижня, 29 берез. – 4 квіт.
- Havel, V. (1989). *O zodpovednosti za slovo*. Literárny týždenník, 8 pros.
- Szankman, J. (2007). *Wolność bez słowa*. Forum: Najciekawsze artykuły z prasy światowej, 25.

References

- Afonin, O. (2002). Volodymyr Yavorivskyi: “Ja ni vid choho ne vidrikaiusia, navit vid tykh pomylok, yaki zrobyv” [Volodymyr Yavorivskyi: “I do not renounce anything, even the mistakes I made”]. *Khreshchatyk – Khreshchatyk*, 29 nov.
- Havel, V. (2010). Vidpovidalnist intelektual [Responsibility of the intellectual]. www.ji.lviv.ua/n10texts/havel.htm
- Hrytsenko, O. (2000). *Kultura i vlada. Teoriia i praktyka kulturnoi po-lytyky v suchasnomu sviti* [Culture and power. Theory and practice of cultural policy in the modern world]. Kyiv : UTsKD.
- Ilnytskyi, M. (1974). Vidsich natsionalistychnym naklepnykam [Repulse to the nationalist slanderers]. *Zhovten – October*, 12, pp.110–113.
- Kondufor, Yu. (1979). *Istoriia Ukrainskoi RSR* [History of the Ukrainian SSR] (T.8, Kn.2) [Vol. 8, B. 2]. Kyiv : Nauk. Dumka.
- Kaminchuk, A. (1993). *Truba. Nepublitsystychni rozдумы* [Tube. Non-publicistic reflections]. Kyiv, 7, pp.103–112.

- Karpenko, V. (2003). *Presa i nezalezhnist Ukrainy. Praktyka media-polityky 1988–1998 pp.* [Press and independence of Ukraine. Practice of media policy 1988–1998 pp.]. Kyiv : Nora-Druk.
- Kypyany, V. (2010). Dyssydent yz partkoma: Put ot Korneichuka do Sakharova proshel zhyvoi klassyk ukraynskoi lyteratury Nykolai Rudenko [A dissident from the party committee: the living classic of Ukrainian literature Nikolai Rudenko traveled from Korneichuk to Sakharov]. <http://kipiani.org/gulag/index.cgi?8>
- Kipiani, V. (2010). “Antyradianshchyky”: Pohromnyi sichen 72-ho [“Anti-Soviets”: The pogrom of January 1972]. <http://kipiani.org/plain.cgi?260>
- Konkvest, R. (2009). *Velykyi teror. Stalynski chystky 30-kh rokiv* [The Great Terror. Stalins purges of the 1930s]. Lutsk: VMA “Teren”.
- Kukharuk, R. (2010). Pysmennyk – osnova kultury. Literatura yedynoho potoku [The writer is the basis of culture. Single stream literature]. <http://www.litforum.org/index.php?r=3&a=353>
- Kukhta, B., Slobodian, M. (1974). Ahentura mizhnarodnoho imperializmu [Agency of international imperialism]. *Zhovten – October*, 5, pp. 86–90.
- Klapchuk, S., Ostafiichuk V. (2002). Literaturni i mystetski protsesy v umo-vakh ideolohichnykh represii i khrushchovskoi “vidlyhy” [Literary and artistic processes under the conditions of ideological repressions and Khrushchev’s “thaw”]. *Istoriia ukrainskoi ta za-rubizhnoi kultury – History of Ukrainian and foreign culture*. Kyiv : Znannia-Pres.
- Pavlychko, D. (2010). Andrii Malyshko [Andriy Malyshko]. www.ualogos.kiev.ua/toprint.html?id=545
- Pozniak, N. (2004). Serhii Paradzhanov. Velykyi mistyfikator [Sergiy Paradzhanov. The great mystic]. <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=64>
- Sverstiuk, Ye. (1998). Komunist iz psykholohichnoho pohliadu [A communist from a psychological point of view]. *Vyzvolnyi shliakh – The way of liberation*, 5, pp. 546–548.
- Sverstiuk, Ye. (1999). *Na sviati nadii* [On the feast of hopes]. Kyiv : Nasha vira.
- Syzonenko, O. (2001). Malyshko [Malyshko]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the week*, 19–25 trav.
- Trymbach, S. (2003). “Movchyt Sobor...” Olesevi Honcharu vypovnylosia b 85 [“The Cathedral is silent...” Oles Honchar would have been 85 years old]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the week*, 29 March–4 April.
- Havel, V. (1989). O zodpovednosti za slovo [About responsibility for the word]. *Literarnyi tyzhdenik – Literary weekly*, 8 pros.
- Szankman, J. (2007). *Volnosts bez slova* [Freedom without words]. Forum: Najciekawsze artykuly z prasy swiatovej, 25.

**Триада “митець – влада – преса”
у контексті соціальних комунікацій УРСР
(1950–1980 рр.)**

Юрій Колісник,

доктор наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри журналістики, реклами та PR-технологій
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
(м. Черкаси, Україна)

Тетяна Хоменко,

кандидат філологічних наук
доцент кафедри зарубіжної преси
та інформації факультету журналістики

Львівського національного університету імені Івана Франка
(м. Львів, Україна)

Анотація

Мета статті – з’ясувати роль митців та преси у формуванні інформаційної системи УРСР, простежити залежність долі творчих особистостей від їхніх політичних позицій, показати значення творчих особистостей у формуванні свідомості громадян. Методи дослідження, які уможливають здійснення поставлених мети й завдань: конкретно-історичний, соціологічний, системний, порівняльний та факторний. Результати й обговорення. У статті досліджено проблему діяльності творчої людини в умовах тоталітаризму. Доведено, що митці в радянську епоху ставали перед моральним вибором – або славити партію, щоб мати шлях до визнання, або ж об’єктивно відображати дійсність й потрапити в опалу до влади. Тих, які мали вільнолюбну, непокірну вдачу й принципово не йшли на компроміс, переслідували. Політичні репресії культивували стресові стани. Страх перед режимом паралізував людський дух, породжував конформізм, що переростав у прислужництво. Конформісти жили волею партії, від якої залежала їхня доля, і виконували її вимоги. Вільнолюбні ж митці, щоб не наражатися на політичні переслідування, своїх творів не оприлюднювали, а приберігали їх до “відлиги”. Незважаючи на цензуру, в офіційній пресі здійснювалися також спроби сказати правду. Висновки. Проблема діяльності творчої людини в умовах тоталітаризму – явище складне, багатовекторне. Журналістика на вимоги комуністичної партії вела запеклу боротьбу із проявами свободи творчості. Аналізуючи моральний аспект творчої людини в період тоталітаризму, не слід засуджувати тогочасних митців за їхнє партійне “ідолопоклонство”. Важливо інше: справжні особистості за будь-яких обставин не губили людське єство й при першій нагоді виступали оборонцями правди. Навіть в умовах радянського режиму публіцистична діяльність для багатьох митців була творчістю, а не заробітком.

Ключові слова: марксизм-ленінізм, тоталітарна система, радянські митці, радянська журналістика, незалежне інформування, свобода творчості, суспільна свідомість.

Submitted to the editor – 22 .11 .2021

Reviewed – 26 .12.2021

Accepted for printing – 25 .01 .2022

Подано до редакції – 22 .11 .2021

Рецензовано – 26 .12 .2021

Прийнято до друку – 25 .01 .2022

